

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ «КРЕАТИВНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

TRANSFORMATION CONCEPT "CREATIVITY" IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL EDUCATION REFORM

У статті здійснено спробу аналізу поняття «креативність» та його впливу на сьогоденне реформування педагогічної освіти в Україні. Наголошується на тому, що трансформація означеного поняття зумовлює багатовекторність його вивчення. Здійснено звернення до науково-теоретичних напрацювань із проблеми креативності, зокрема до наукових пошуків Дж. Гілфорда, А. Маслоу, Т. Барішевої, Ю. Жигалова, Я. Пономарьова, В. Моляко, Т.М. Амабайл та ін. Акцентується на тому, що сучасний педагог має бути креативною особистістю, адже саме креативність як здатність до творчості, нестандартного й оригінального мислення і поведінки, що проявляється в різних сферах активності людини, сприятиме максимальній орієнтації на творче начало в освітній діяльності.

Ключові слова: компетентнісний підхід, креативна компетентність, креативність, творчість.

В статті предпринята попытка анализа понятия «креативность» и его влияния на сегодняшнее реформирование педагогического образования в Украине. Отмечается, что трансформация указанного понятия вызывает многовекторность его изучения. Осуществлено обращение к научно-теоретическим работам по проблеме креативности, в частности к научным поискам Дж. Гилфорда, А. Маслоу, Т. Барышевой, Ю. Жигалова, Я. Пономарева, В. Моляко, Т.М. Амабайл и др. Акцентируется внимание на том, что современный педагог должен быть креативной личностью, ведь именно креативность как способность к творчеству, нестандартному и оригинальному мышлению и поведению, которая проявляется в различных сферах активности человека, будет способствовать максимальной ориентации на творческое начало в учебной деятельности.

Ключевые слова: компетентностный подход, креативная компетентность, креативность, творчество.

The article attempts to analyze the concept of "creativity" and its impact on the current reform of pedagogical education in Ukraine. It is noted that the transformation of this notion determines the multivector of its study. An appeal to the scientific and theoretical works on the problem of creativity was made, in particular to the scientific researches of J. Gifford, A. Maslow, T. Barysheva, Y. Zhigalov, Ya. Ponomareva, V. Molyako, T.M. Amabail and others. Solving the problem of reforming pedagogical education based on a creative principle, the publication attempts to clarify the essence of the concept of "creativity", which allowed the author to systematically explore it in the context of educational space in the comparison and differentiation, and, consequently, in transformation. It is emphasized that in the system of modern higher education formation and development of creative competence of the future teacher is a scientific substantiation of improving the quality of professional training of specialists. The emphasis is on the fact that a modern teacher should be a creative person, because it is creativity as the ability to creativity, non-standard and original thinking and behavior, which manifests itself in different spheres of human activity, will promote the maximum orientation to the creative principle in educational activity. The author has proved that the process of development of creative competence of the future teacher will be effective if it is based on the principles: the unity of formation and development in the process of formation of creative competence of the future teacher; the unity of systemic, competent, personality-developing approaches; continuity and continuity; the interconnectedness of the generalized educational trajectory and the individual educational path of the future teacher in the process of professionalization.

Key words: competence approach, creative competence, creativity, creativeness.

УДК 378-026.15

Яковишина Т.В.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
початкової освіти
Рівненського державного
гуманітарного університету

Шалівська Ю.В.,
канд. пед. наук,
викладач кафедри теорії
і методик початкової освіти
Рівненського державного
гуманітарного університету

Постановка проблеми. Досвід, який напрацьовано у психолого-педагогічних розвідках, є підґрунтям для порушеної проблеми дослідження. Приміром, значний інтерес становлять праці компаративістів А. Василюка, А. Сбруєвої, К. Шихненко та ін., які зверталися до тлумачення та уточнення термінів «реформа», «реформування», «трансформація». Урахування думок цих науковців уможливує висновок: реформа – це кожна зміна в системі освіти, яка: 1) відображає окреслену освітню політику, 2) має далекосяжні стратегічні наміри, 3) виникає як концепція уряду, регіональної освітньої влади з належними повноваженнями в сфері навчання і виховання або впливових громадських об'єднань, що трансформуються зі стану ідей і пропозицій у нормативно-юридичні засоби.

Таким чином, реформа освітньої галузі – складне й багатогранне явище в будь-якій країні, адже

навчання молодого покоління визначає майбутнє держави та викликане потребами економіки, культури, вимогами світового співтовариства й суспільства загалом. Девізом теперішніх змін є забезпечення високої якості освіти, формування свідомих, суспільно активних громадян, здатних забезпечити соціально-економічний поступ та культурний розвиток країни. Україна лише на початку цього шляху, але побудовані на принципах людиноцентризму і гуманізму перші кроки базової реформи є вже досить відчутними й у колі різнопланових дискусій та суперечок поступово стануть ще більш рішучими й цілеспрямованими, сприятимуть реалізації мети: перетворити сучасну українську школу на важіль соціальної рівності й згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності.

Саме креативність як нешаблонний підхід поступово стає однією з тих навичок, яким відда-

ють перевагу і цінують у своїх працівниках керівники освітніх закладів. Запорукою успіху реформування вищої педагогічної освіти є забезпечення реалізації креативного підходу, за якого у майбутніх фахівців формується сукупність знань, умінь, навичок і способів їхнього творчого використання для розв'язання професійних проблем у зв'язку з оволодінням новими технологіями, методиками й видами професійної діяльності. Отже, креативний підхід до навчання уможливує формування умінь творчо та свідомо обирати оптимальні способи перетворювальної діяльності, планувати власну і колективну діяльність, прогнозувати й передбачати її результати, оцінювати ефективність професійної праці, мислити системно та комплексно, самостійно працювати з потоками оновленої інформації, здійснювати проектну діяльність, оцінювати раціональність прийнятих рішень.

Актуалізується проблема підготовки вчителя нового покоління, креативного фахівця, спроможного реалізувати сучасні освітні стандарти, бути носієм окреслених змін та реформ, забезпечити формування та розвиток визначальних компетентностей: професійної, особистісної, соціальної, комунікативної, етичної тощо, націлених на здатність кваліфіковано й ефективно застосовувати теоретичні знання, цінності, засоби в запланованих і непередбачуваних ситуаціях. Сучасний педагог, на нашу думку, має знати та реалізовувати засади особистісно орієнтованого навчання, індивідуального підходу, бути психологічно й емоційно компетентним, володіти новітніми технологіями, бути лідером і менеджером, ефективним комунікатором й фасилітатором, звільнитися від стереотипів та формувати ті знання й навички, які необхідні в сучасному середовищі. Але найголовніше – бути креативною особистістю, адже саме креативність як здатність до творчості, нестандартного й оригінального мислення і поведінки, що проявляється в різних сферах активності людини, сприятиме максимальній орієнтації на творче начало в освітній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Опрацювання наукової літератури засвідчує постійний інтерес до тлумачення поняття «креативність». Важливим підґрунтям для розв'язання проблеми трансформації поняття «креативність» є науково-теоретичні напрацювання низки іноземних та вітчизняних науковців: Г. Айзенка, Ф. Баррона, Дж. Гілфорда, Л. Дафта, В. Дружиніна, П. Друкера, О. Кузьміна, А. Маслоу, М. Матюшкіна, І. Мілославського, О. Пономарьова, К. Роджерса, Р. Стернберга, П. Торренса, Е. Фрома та ін. Дослідницька увага одних авторів зосереджена на розумінні креативності як особливості інтелекту, інших – як специфічної потреби людини у пошуково-перетворювальній діяльності, окрема група науковців отожднює її з творчістю.

У психолого-педагогічній площині належно осмислено проблему розвитку креативності у руслі професійної самореалізації. Так, теоретичне підґрунтя зазначеної проблеми становлять праці вітчизняних дослідників: О. Лободи, Я. Чаплака, І. Солійчук, Н. Чепелевої, Н. Пов'якель, А. Маркової, Л. Мітіної, П. Горностай. Зокрема, О. Лобода визначає креативність як особистісно значущу соціальну якість, яка допомагає здійснювати «самобудівництво». Дослідниця акцентує на тому, що креативність є властивістю не пізнавальних процесів, а характеризує найвищі можливості людини до повноцінної самореалізації в усіх сферах її життєдіяльності, серед яких професійну сферу більшість вчених визначає як провідну для самореалізації особистості [2, с. 61].

Тому, вирішуючи завдання реформування педагогічної освіти з опорою на креативний підхід, треба з'ясувати сутність поняття «креативність», що дасть змогу авторам системно дослідити його в контексті освітнього простору у зіставленні і диференціації, а отже, у трансформації.

Постановка завдання. Мета нашої публікації – проаналізувати й узагальнити традиційні та сучасні підходи до розкриття сутності поняття «креативність» у напрацюваннях науковців і виокремити вплив трансформації змісту поняття на реформування сучасної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Термін «трансформація» (від лат. *transformatio*) у сучасному словнику української мови трактується як зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь. Отже, розглянемо трансформацію поняття «креативність» із моменту його застосування. Так, уперше термін «креативність» ввів у науковий обіг Д. Сімпсон у 1922 р., який тлумачив креативність як здатність людини відмовлятися від стереотипних способів мислення.

Згодом до проблеми креативності звернувся у своїх працях науковець Дж. Гілфорд, який, на підставі аналізу двох типів розумових операцій – конвергентного і дивергентного – стверджував, що конвергентне мислення (сходження) актуалізується тоді, коли людині, яка вирішує задачу, треба на основі кількох умов знайти єдине вірне рішення, а операцію дивергенції він вважав основою креативності як загальної творчої здібності. У зв'язку з цим дослідник виділив чотири критерії дивергентного мислення: 1) оригінальність – здатність продукувати окремі асоціації, незвичайні відповіді; 2) семантична гнучкість – здатність виявляти основну властивість об'єкта і запропонувати новий спосіб використання; 3) образна адаптивна гнучкість – здатність змінювати форму стимулу таким чином, щоб побачити в ньому нові ознаки та можливості для використання; 4) семантична спонтанна гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї в нестандартних ситуаціях [1].

Дослідження, започатковані Дж. Гілфордом і продовжені П. Торренсом, піддавалися критиці у концепції психологів М. Воллаха і Н. Когана, які у своїх роботах завдяки зміні системи проведення тестів на визначення креативності виявили чотири групи дітей із різними рівнями розвитку інтелекту і креативності. Діти, що належать до різних груп, вирізнялися способами адаптації до зовнішніх умов і вирішення життєвих проблем. Таким чином, був зроблений висновок про те, що на ранніх стадіях розв'язання задач у випробовуваних актуалізується дивергентне мислення, а на пізніших – конвергентне.

Стає зрозумілим, чому американський психолог А. Маслоу був переконаний, що креативність є однією з важливих характеристик самоактуалізації. При цьому він не виділяв її як окрему властивість особистості. Для нього проблема креативності – це проблема креативної особистості, а не продуктів творчої діяльності чи поведінки. Тобто креативність творчої особистості, за А. Маслоу, має проявлятися у всьому: сприйнятті людини, її поглядах, відношеннях, установках, поведінці тощо. Отже, концепція креативності та концепція здорової, самоактуалізуючої особистості вченого наближуються одна до одної і, можливо, колись вони зіллються в єдине явище [2].

З'ясування сутності поняття «креативність» дає нам змогу системно дослідити його в зіставленні і диференціації. Так, як наголошує у власних дослідженнях низка науковців, спочатку креативність розумілася як «регресія, що обслуговує Его» (Е. Кріс). Як основу виділяли передсвідомі процеси (Л. Кубі). С. Арієтті у 1979 р. зробив спробу вивчення креативності як своєрідного синтезу несвідомих процесів і логічного мислення, надавши цьому синтезу найменування «третичні процеси». Такі уявлення про креативність як вищий розумовий процес відображено у «надраціональності» творчості (Р. Мей, 2001), а також у двозначності «янусовського мислення» і «гомопросторового мислення» (А. Ротенберг, Є. Басін, 1996) [3].

Важливим підґрунтям для розв'язання окресленого завдання є звернення до науково-теоретичних напрацювань із проблеми креативності в психології. Зокрема, Я. Пономарьов, видатний учений у галузі психології творчості, сконцентрував свою увагу на творчості як надзвичайно багатогранному понятті. На думку психолога, вислів «творчість природи» не позбавлений сенсу і тому творчість природи і творчість людини – лише різні сфери творчості, безсумнівно, мають спільні генетичні корені. При цьому вчений риторично запитує: «Чи маємо ми право зводити творчість лише до діяльності людини?» [8].

«Мабуть, тому, – писав Я. Пономарьов, – в основу вихідного визначення поняття творчості

доцільно покласти його саме широке розуміння. В такому разі варто визнати, що творчість властива і неживій природі, і живій до виникнення людини, а також людині і суспільству. Творчість – необхідна умова розвитку матерії, утворення її нових форм, разом із виникненням яких змінюються і самі форми творчості. Творчість людини – лише одна з таких форм» [8, с. 43].

Таким чином, Я. Пономарьов зосереджував увагу на тому, що творчість – це взаємодія, що приводить до розвитку. За такого підходу до тлумачення творчості це поняття стає непотрібним, адже під ним Я. Пономарьов розуміє будь-який розвиток живої і неживої природи. Специфіка творчості як свідомого і навмисного процесу в цьому разі зникає [8].

Із сучасних українських психологів, які займаються проблемами розвитку креативної особистості, варто, насамперед, назвати професора В. Моляко, який запропонував власну концепцію формування творчої особистості та реалізації її творчого потенціалу. Дослідницька увага доктора психологічних наук сконцентрована на творчості як діяльності, що сприяє створенню, відкриттю чогось раніше невідомого певній особистості (суб'єктові) [6]. Учений визначає творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність та здатність до творчої самореалізації та саморозвитку. Внутрішніми бар'єрами розвитку творчості він вважає: незібраність, лінощі; незацікавленість у роботі; хвороби; незадовільний психічний стан; погані звички; робота без режиму; невміння організувати свій час; негативні якості характеру та мислення [6].

Теоретичний аналіз окресленої проблеми дає змогу стверджувати, що в найбільш загальному сенсі креативність – це здатність людини породжувати незвичайні ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилятися від традиційних схем мислення. У такому визначенні підкреслюється, що креативний продукт має вирізнятися новизною, при цьому корисність ідей не враховується, що робить це визначення малопродуктивним із точки зору організацій.

Викладач Гарвардської школи бізнесу, автор численних підручників із проблеми креативності, доктор Т.М. Амабайл стверджує, що креативність будь-якої особи складається із взаємодії трьох компонентів: компетентності (знання і уміння, які має працівник у сфері своєї діяльності), уміння творчо мислити (визначає еластичність і винахідливість у пошуках вирішення проблеми) і мотивування (внутрішня зацікавленість щодо неординарного розв'язання задачі). Компетентність і творче мислення – стратегічна сировина особистості, а від мотивування залежить використання цієї сировини. Як зазначає науковець, особистість може

відрізнятися всебічними знаннями і уміннями, знаходити нові підходи щодо вирішення ситуації, проте, якщо у неї відсутня мотивація до виконання конкретної роботи, вона нічого не робитиме [2, с. 12].

Дослідження, що актуалізувалися в останні роки, довели: результати, отримані за допомогою тестів на визначення дивергентного мислення в дитячому й підлітковому віці, лише помірно пов'язані з подальшими творчими досягненнями. Таким чином, учені доходять висновку, що творчі пости залежать і від інших факторів, йдеться, насамперед, про певний творчий потенціал особистості. Аналіз та систематизація наукових тлумачень дають змогу сформулювати таке тлумачення поняття: «творчий потенціал особистості» – це складна система психогенетичних та психологічних якостей, інтегральна цілісність природних і соціальних сил людини, сукупність здібностей, можливостей та властивостей до здійснення творчої діяльності, продукування творчих стратегій і тактик в означеному процесі, які дають змогу знаходити унікальне, принципово нове рішення проблем, а також забезпечення суб'єктивної потреби особистості у творчій самореалізації і саморозвитку.

На визначенні творчого потенціалу особистості як інтегральної властивості у вигляді здібностей, що дає змогу людині здійснювати предметну діяльність, наполягали О. Клепиков, І. Кучерявий у 1996 р. Дослідницька увага авторів сконцентрована на здатності творчості знаходити реалізацію у праці, результатом якої є конкретні суспільно значущі оригінальні продукти. Варто зауважити, що творчість – не лише виявлення особистістю себе, а створення продуктів, потрібних для суспільства, тобто вона невіддільна від духовності особистості, однією з провідних ознак якої є соціальна потреба жити та діяти «для інших» [2].

У переліку конкретних здібностей і психічних властивостей, необхідних для роботи в галузі науки і техніки, наведених Г. Розеном (1966) в інформаційному бюлетені «Дослідження з психології наукової творчості в США», значаться неабияка енергія, винахідливість, чесність, прямота, безпосередність, наполегливість, незалежність, здатність до співпраці, здатність дивуватися, здатність до важкої, наполегливої праці, здатність до самовираження, скептицизм, сміливість, мужність, прагнення тривалий час залишатися самотнім, впевненість в умовах невизначеності, терпимість до неясності, невизначеності тощо.

Узагальнений аналіз наукових досягнень і власні дослідження свідчать, що креативний процес є специфічним для різних сфер діяльності, водночас має і загальні характеристики, а саме: оригінальність (незвичайність способу вирішення проблеми), еластичність (уміння швидко зміню-

вати способи дій), самостійність (здатність розвивати свої здібності), продуктивність (здатність генерувати максимальну кількість ідей, засобів вирішення тієї чи іншої проблеми), точність (здатність вдосконалювати продукт творчості, тобто надання йому завершеної форми), прогностичність (уміння передбачити розвиток подій за певних умов).

Започаткування багатопланових та, сподіваємось, лонгітюдних досліджень проблем креативності є порівняно новим, адже запорукою успіху наукових досліджень є необхідність постійного уточнення дефініцій, які вживаються в ньому, що викликано модернізацією сучасної системи освіти, стрімкими процесами, які спостерігаємо в науці. Так, науковець О. Тутолмін переконаний, що в системі сучасної вищої освіти становлення і розвиток творчої компетентності майбутнього вчителя є науковим обґрунтуванням підвищення якості професійної підготовки фахівців [9].

Окрім того, Концепція дослідника базується на таких ідеях:

- креативна компетентність – інтегративна професійно-особистісна характеристика вчителя, що забезпечує йому успішність дії в типових і неординарних педагогічних ситуаціях, виступає системоутворюючим компонентом становлення професіоналізму вчителя, чинником ефективності його педагогічної праці;

- чинником становлення і розвитку креативної компетентності майбутнього вчителя є творчо розвивальний освітній простір, що створює сприятливі умови для професіоналізації: атмосферу пошуку, вільного саморозвитку співробітництва, вибору індивідуального освітнього маршруту відповідно до професійних нахилів;

- процес розвитку креативної компетентності майбутнього вчителя стане ефективним, якщо будуватиметься на принципах: єдності формування і розвитку в процесі становлення творчої компетентності майбутнього вчителя; єдності системного, компетентнісного, особистісно-розвивального підходів; безперервності і наступності; взаємозумовленості узагальненої освітньої траєкторії та індивідуального освітнього маршруту майбутнього вчителя в процесі професіоналізації;

- формування орієнтовно-пошукової позиції майбутнього вчителя стосовно будь-яких аспектів свого педагогічного досвіду;

- стратегії інноваційного творчого саморозвитку, спрямовані на розширення педагогічної ерудиції, вмілості, особистісних якостей, забезпечують підвищення рівня розвитку креативної компетентності майбутнього вчителя [9].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, маємо підстави для висновку: немає єдиної моделі креативності, єдиного трактування сутності означеного поняття. Є цілком очевидним,

що креативність, пройшовши шлях від її тлумачення Д. Сімпсоном як здатності людини відмовлятися від стереотипних способів мислення, від її розуміння як творчі здібності індивіда (Дж. Гілфорд), що характеризуються готовністю до створення принципово нових ідей, які відхиляються від традиційних або прийнятих схем мислення, у теперішніх умовах, об'єднавши в собі усі минулі характеристики, розуміється як здатність людини творити незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко розв'язувати проблемні ситуації, як здатність суб'єкта до конструктивного, нестандартного мислення і поведінки, а також усвідомлення та прагнення подальшого набуття досвіду, здійснення творчої діяльності.

Складність феномена «креативність» зумовила багатовекторність його вивчення, що спричинено появою нових технологій, які змушують людський мозок еволюціонувати в небаченому досі темпі. Діти, які ніколи не жили у світі без інтернету, вже «заточені» під віртуальну реальність. А. Мірошникова стверджує: «До школи зараз приходять абсолютно нові за типом мислення учні. Якщо орієнтуватися на теорію поколінь, нині за партами сидить покоління Z – «цифрові» діти. Головні цінності переважної кількості вчителів, яким зараз за 40 років (покоління X), – повага до індивідуалізму, відповідальність, книжкове мислення. Водночас сучасні діти (покоління Z) – майже повна протилежність: інфантильні, орієнтовані на думку однолітків, із кліповим мисленням. Молоді вчителі (покоління Y) ближчі до школярів» [5].

Тому нині від сучасних учителів вимагають не лише застосування нових креативних технологій, пошуку альтернативних форм, методів, засо-

бів, що мають далекосяжні стратегічні наміри, а, насамперед, генерації нових, оригінальних ідей, цінностей, виявлення нових фактів у відповідь на потреби сучасного суспільства, а також формування і розвиток творчого потенціалу кожного учасника освітнього процесу. Це ми вважаємо перспективами подальших теоретичних і практичних досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта. Психология мышления. М., 1969. 153 с.
2. Дуткевич Т. Загальна психологія: теоретичний курс [текст]. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
3. Ильин Е. Психология творчества, креативности, одаренности. Питер, 2013. 448 с.
4. Лобода О. Креативність як основа психічного здоров'я особистості. *Наука і освіта*. 2010. № 3. С. 61–64.
5. Мірошникова А. Як вчителям порозумітися з «цифровим» поколінням дітей? URL: https://osvitoria.media/opinions/yak-vchytelyam-porozumitysya-z-tsytrovym-pokolinnnyam-ditej-porady-psyhologa/?fbclid=IwAR3huC56zc3OYfoV4GkimWugUFtu7gN_b6K-rkeuNPxW18c74VsNKs9fuw8
6. Моляко В. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2–9.
7. Поклад І. Креативність у концепції А. Маслоу. *Новий акрополь*. Культурная ассоциация. URL: <http://www.newacropolis.org.ua/ru/study/conference/>
8. Пономарев Я. Психология творчества. М.: Наука, 1976. 304 с.
9. Тутолмин А. Становление и развитие творческой компетентности будущего учителя (на основе системного подхода): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец.13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Чебоксары, 2009. 42 с.